

CEVI Working paper: CEVI-WP 09-08

Over ‘seks,’ definities en ethiek

Tom Claes

Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap

Centrum voor Ethiek en Waardenonderzoek (CEVI)

Universiteit Gent

Rob De Nijs – wie kent hem nog? – had ooit een hit over de zomer dat hij voor ‘de eerste keer seks had.’ Hoewel het autobiografische element in het nummer onzeker is, was het duidelijk dat het hele gebeuren behoorlijk indruk op hem had gemaakt. Sterker nog, het maakte naar verluid een ‘man’ van hem. De eerste keer seks hebben is voor velen inderdaad een belangrijk scharniermoment in het leven. Maar wanneer ‘heeft iemand voor de eerste keer seks?’ Wat moet er gebeuren vooraleer we kunnen zeggen dat we ‘seks hebben gehad?’ Toch simpel, zou je kunnen zeggen. Maar simpel kan soms behoorlijk moeilijk worden. Probeer eens op de volgende vragen een antwoord te formuleren:

- Heb je al seks gehad?
- Wanneer heb je voor het eerst seks gehad?
- Waarom was dat de eerste keer dat je seks had?

Over 'seks,' definities en ethiek

De meeste mensen hebben geen problemen om op de eerste twee vragen te antwoorden – we weten toch wel of we al dan niet 'seks hebben gehad,' zeker? – maar de derde vraag is moeilijker. Het is een vraag naar een geëxpliciteerd criterium op basis waarvan we kunnen beslissen of iets als 'seks hebben' kan worden bestempeld. Dat is best lastig want we leven en beschouwen ons seksueel leven normaalgezien niet aan de hand van expliciete definities en criteria.¹ Toch is de zoektocht naar een bevredigende definitie van 'seks hebben' en bij uitbreiding van 'seks' en andere seksuele concepten belangrijk. Dat kan om persoonlijke redenen zo zijn (de titel van deze bijdrage verwijst naar een kostelijk maar ook indringend en scherp persoonlijk relaas van Greta Christina² over haar zoektocht om zo een criterium te vinden) of om juridisch klaarheid te scheppen (is een *blow job* een seksuele activiteit? Vraag het eens aan Bill Clinton en Monica Lewinsky), enzovoort. Het is uiteraard ook van belang wanneer we ethisch reflecteren over seksualiteit.

Wijsgerige pogingen tot de begripsverheldering van seksuele concepten vinden we terug in de conceptuele filosofie van seks en seksualiteit. Binnen dit domein van de wijsbegeerte probeert men definities of omschrijvingen te formuleren van de cruciale termen en concepten uit het brede domein van de seksualiteit. Alan Soble maakt een bruikbaar onderscheid tussen wat hij enerzijds primaire en anderzijds secundaire of afgeleide seksuele concepten noemt. Voorbeelden van primaire seksuele concepten zijn bijvoorbeeld 'seksuele activiteit,' 'seksueel verlangen,' 'seksuele opwindung,' en

¹ Zoë D. Peterson and Charlene L. Muehlenhard, "What Is Sex and Why Does It Matter? A Motivational Approach to Exploring Individuals' Definitions of Sex," *Journal of Sex Research* 44, no. 3 (2007): 256-268..

² Greta Christina, "Are We Having Sex Now or What?," in *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings (Fourth Edition)*, ed. Alan Soble (Lanham: Rowman & Littlefield, 2002), 3-8. Een aanrader, ook te raadplegen via haar website: <http://www.gretachristina.com/>.

‘seksueel genot.’ Enkele van de vragen die zich over deze concepten opwerpen zijn bijvoorbeeld:

- Seksuele activiteit: Wanneer is een handeling een seksuele handeling? Is een bepaalde soort van handelingen steeds seksueel? Kan een bepaalde soort van handeling op het ene moment seksueel zijn, en op het andere moment asexueel? Wordt een handeling seksueel omdat ze voortspuit uit een seksueel verlangen? Of speelt de al dan niet aanwezigheid van dit verlangen een doorslaggevende rol?...
- Seksueel verlangen: Waarin onderscheidt een seksueel verlangen zich van een niet-seksueel verlangen? Hoe verhoudt zich het seksueel verlangen tot een seksuele handeling? Gaat seksueel verlangen steeds gepaard met seksuele opwinding? ...
- Seksuele opwinding: Hoe onderscheidt seksuele opwinding zich van andere vormen van opwinding of *arousal*? In welke zin is seksuele opwinding belichaamd? ...
- Seksueel genot: Is er een distinctieve vorm van genot die seksueel kan genoemd worden? Wat is het aandeel van de ‘seksuele organen’ in de productie van dat genot? Wat is de ‘hoogste vorm’ van seksueel genot? ...

Primaire seksuele concepten zijn fundamenteel in elke filosofie en ethiek van de seksualiteit. Ze spelen een cruciale rol, zelfs wanneer ze niet geëxpliciteerd worden. Er bestaat discussie en zeker geen eensgezindheid wat betreft hun inhoud, noch over de

Over 'seks,' definities en ethiek

precieze relatie tussen de concepten onderling en hun eventuele hiërarchisering. Is de notie seksuele activiteit de meest fundamentele notie, of moeten we seksuele activiteiten definiëren als activiteiten die voortvloeien uit seksuele verlangens? Is seksueel verlangen (steeds) een uitdrukking van seksuele opwinding, of andersom? Zijn seksuele handelingen deze die gericht zijn op het realiseren van seksueel genot? De vragen zijn legio, de wijsgerige posities hieromtrent ook.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook over de precieze inhoud van de secundaire seksuele begrippen geen eensgezindheid bestaat. Het betreft hier immers begrippen waarbij de primaire begrippen onontbeerlijk zijn om de betekenis ervan te verhelderen. Voorbeelden van dit soort van secundaire of afgeleide begrippen zijn bijvoorbeeld seksuele oriëntatie, verkrachting, prostitutie, *sexual harassment*, seksuele liefde, seksuele perversie, overspel, enzovoort.

Het gebrek aan eensgezindheid of duidelijkheid heeft belangrijke persoonlijke, juridische maar ook ethische en morele gevolgen. Onze invulling van wat 'seks' is, bepaalt in belangrijke mate hoe we over seks, seksuele gedragingen, praktijken, enzovoort denken en hoe we ze evalueren. Elke definitie van wat 'seks' is, heeft immers ethische implicaties omdat deze definities meteen ook al het ware de 'normaallijn' van seks bepalen. In de recente wijsgerig ethische literatuur vinden we een aantal suggesties en pogingen om 'seks' te typeren, om de 'essentie' of de 'natuur' van seks te vatten. Binnen het bestek van deze bijdrage is het onbegonnen hiervan een uitgebreide voorstelling en bespreking te geven. Ik belicht dan ook maar kort naar enkele van de

belangrijkste recente gezichtspunten hieromtrent (en geef in de noten enkele nuttige bibliografische verwijzingen) en stip het ethisch perspectief aan dat met deze conceptuele modellen verbonden is.

In de hedendaagse filosofie van de seksualiteit vinden we een vijftal recente denkpistes wat betreft de definitie van ‘seks.’³ Deze modellen werden aanvankelijk ontwikkeld in de context van een zoektocht naar de begripsverheldering van de notie ‘perversie.’ Men hoopte door een intelligibele invulling van het begrip perversie inzicht te verwerven in wat men de ‘normaalijn’ van seks(ualiteit) zou kunnen noemen. Perversies zouden dan als verdraaiingen of afwijkingen van deze normaalijn moeten kunnen geduid worden. Velen haastten zich om te stellen dat in deze optiek de notie perversie niet noodzakelijk ook meteen een negatieve morele connotatie hoefde te hebben. Maar het is duidelijk dat elke ‘verdraaiing’ op zijn minst een problematisch statuut zal verwerven.

Geïnspireerd door Sartre ontwikkelde Thomas Nagel in de zestiger jaren een *communicatief* model inzake seks. Seks, zo meende hij, is het proces waarbij seksuele opwinding wederzijds wordt gecommuniceerd. Bij een ‘normaal’ verloop van deze interactie intensifieert de opwinding door het besef dat de opwinding van de ander het gevolg is van de eigen opwinding. Seks is de lichamelijke communicatie van (seksuele) opwinding. Het model van Nagel werd later verfijnd door Robert Solomon en Janice Moulton.⁴ De ethische implicaties van dit perspectief liggen voor de hand. Indien seks

³ Voor een uitstekende introductie op de hedendaagse seksuele ethiek, in de Anglo-Amerikaanse traditie, zie Igor Primoratz, *Ethics and Sex* (London: Routledge, 1999). en Alan Soble, *The Philosophy of Sex and Love: An Introduction*, 2nd ed. (St. Paul, Minnesota: Paragon Press, 2008).. Alan Soble and Nicholas Power, eds., *Philosophy of Sex: Contemporary Readings*, 5th ed. (Lanham, MA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2008). is een uitstekende en up-to-date collectie van teksten.

⁴ Thomas Nagel, “Sexual Perversion,” *The Journal of Philosophy* 66, no. 1 (1968): 5-17., opgenomen in Soble and Power, *Philosophy of Sex*.. Dit perspectief is later verder ontwikkeld door bijvoorbeeld Robert

Over 'seks,' definities en ethiek

een vorm van communicatie is, dan is moreel problematische seks verwant aan moreel problematische communicatie: liegen, huichelen, hypocrisie, onwaarachtigheid, enzovoort. Het communicatiemodel brengt een originele en verfrissende visie op seksualiteit. Maar er zijn problemen aan verbonden. Nagel en navolgers benadrukken het interpersoonlijke aspect van de seksuele lichaamstaligheid. Maar wat dan met masturbatie? Is dit 'seksueel praten tegen jezelf'? Hoe moeten we dat verstaan? Masturbatie is binnen dit perspectief bijna noodzakelijkerwijze een aberratie en moreel problematisch. Er is in dit geval immers geen wederzijdse communicatie van opwinding.

Het communicatieve model werd ontwikkeld deels als een reactie op het overwicht van het 'klassieke' model waarin 'seks' wordt begrepen als in essentie gericht op *procreatie*, of breder als 'onderdeel' van de natuur(lijke orde). Dit is de kern van het klassieke christelijke model. De essentie van seks is de voortplanting. Seksuele handelingen en praktijken die ingaan tegen deze procreatieve functie zijn dan moreel problematische vormen van seks(ualiteit).⁵ Ook hier zijn er problemen. Zo is er de mogelijke spanning tussen seks als bevestiging van de huwelijksband en de voortplantingsgerichtheid (zie ook het volgende model). Door de medische technologie in verband met geboortebeperving is er een breuk ontstaan tussen voortplanting en seks. Vasthouden aan de procreatieve aard van seks lijkt haaks te staan op veel hedendaagse sekspraktijk(en) die door de meeste mensen als moreel onproblematisch ervaren worden. Seksuele activiteiten hebben voor de meeste mensen meestal geen intentionele

Solomon, "Sexual Paradigms," *Journal of Philosophy* 71, no. 11 (1974): 336-345., Janice Moulton, "Sexual Behavior: Another Position," *Journal of Philosophy* 73, no. 16 (1976): 537-546. en anderen.

⁵ John Finnis, "Law, Morality, and 'Sexual Orientation'," in *Same Sex: Debating the Ethics, Science, and Culture of Homosexuality*, ed. John Corvino (Lanham, New York & London: Rowman and Littlefield, 1997), 31-43..

gerichtheid op voortplanting. Is al deze seks dan moreel problematisch? Een mogelijk antwoord op deze kritieken zou kunnen gevonden worden in het openbreken van de categorie ‘procreatief:’ van ‘procreatief van aard’ naar ‘natuurlijk van aard’ of ‘procreatief van vorm.’⁶ Maar ook in dit geval blijven er problemen. Moreel aanvaardbare seksuele activiteiten zijn voor de meeste mensen niet beperkt tot coïtus met iemand van het andere geslacht. Het voortplantings- of natuurlijkheidsmodel is zeer exclusief. Het sluit veel acties uit en leidt tot een morele veroordeling van veel seksuele praktijken die momenteel als moreel onproblematisch worden beschouwd.

Een derde invulling is het *‘liefde’-model* – ook een klassieker, zij het van meer recente datum. Menselijke seks, als verschillend van louter dierlijke seks, wordt gesitueerd binnen de context van wederzijds respect en liefdevolle relaties. Ook hier is een communicatief aspect aanwezig. Seks is de lichamelijke uitdrukking van liefdevolle betrokkenheid op die ene ander. Moreel problematische seks is dan liefdeloze seks: seks waarbij de ander niet in zijn of haar existentiële volheid wordt gerespecteerd, zoals in recreatieve seks met vreemden, prostituees, masturbatie, enzovoort. Dit model heeft zowel traditioneel-conservatieve als progressieve vertegenwoordigers.⁷ De conservatieve variant heeft een historische en inhoudelijke link met het christelijke procreatiemodel inzake seksualiteit. Moreel aanvaardbare seks is niet enkel procreatief van aard, maar bovendien ook beperkt tot de huwelijkspartner. In de mate dat liefde als belangrijk wordt gezien binnen de context van het huwelijk levert dit een additioneel

⁶ Sara Ruddick, “Better Sex,” in *Philosophy & Sex*, ed. Robert Baker and Frederick Elliston (Buffalo, NY: Prometheus Books, 1975), 83-104.

⁷ Conservatief, zie bijvoorbeeld Roger Scruton, *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic* (New York: The Free Press, 1986)., voor een progressieve vertegenwoordiger, zie, bijvoorbeeld Koen Raes, “Seksuele bevrijding is ook een ethisch project. Over de instrumentalisering van de erotiek,” in *Minnen met de zinnen: opvattingen over erotiek in verschillende culturen*, ed. Suzette Haakma (Utrecht: Uitgeverij Prestige, 1999), 11-40..

Over 'seks,' definities en ethiek

(hoewel niet essentieel) criterium op voor moreel goede of slechte seks (cf. *Humanae Vitae* uit 1968). Maar seksueel verlangen is duidelijk niet steeds een verlangen naar 'een welbepaald iemand,' naar die ene persoon waar men een liefdevolle band mee heeft. Is al deze seksualiteit dan minderwaardige of 'slechte' seks? Dan is er nog het verhaal van het paard en de kar – wat komt eerst? De liefde of de opwinding? Indien (soms) de opwinding, is (dit) initieel seksueel verlangen dan moreel problematisch? En wat met seks in langdurige relaties? Het liefdecriterium is veeleisend (hoe liefdevol moet de relatie zijn?) en zeer exclusief. Seks (en seksueel verlangen) kan inderdaad een liefdevolle (of gerichte) activiteit zijn maar is dit vaak ook niet, zelfs tussen mensen die elkaar liefhebben

In een vierde piste – een *genotsmodel* – wordt seks gekarakteriseerd als het gedrag dat gestuurd wordt door het verlangen naar het contact met het lichaam van iemand anders en naar het plezier en genot dat zo'n contact oplevert.⁸ In een nog striktere versie van dit model wordt seks simpelweg gedefinieerd als het gedrag dat voortspuit uit het verlangen naar bepaalde lichamelijke genietingen die met de seksuele organen te maken hebben.⁹ Er zijn in dit geval geen inherente ethische aspecten verbonden aan seks op zich. Binnen dit perspectief bestaat er strikt genomen geen 'seksuele moraal,' gebaseerd op de inherente karakteristieken van seks – tenzij men de kwaliteit of intensiteit van het seksuele genot als criterium zou hanteren. Dat wat niet is toegelaten binnen het seksuele domein, of juist bewonderenswaardig is binnen dat domein, is dat omdat er algemene (niet specifiek seksuele) regels, normen en waarden geformuleerd en verdedigd worden die ook in dit geval van toepassing zijn. Elke

⁸ Alan Goldman, "Plain Sex," *Philosophy and Public Affairs* 6, no. 3 (1977): 267-287..

⁹ Primoratz, *Ethics and Sex*..

seksuele moraal is een externe seksuele moraal. Seks is op zichzelf geen morele categorie. Maar wordt in dit perspectief het seksuele niet te veel gereduceerd tot het hedonistische en ‘verwordt’ seksuele ethiek dan niet tot een lustcalculus? Het idee van een ‘normaallijn’ op basis waarvan moreel waardevolle van minder waardevolle seks kan worden onderscheiden, wordt hier verlaten. Eender wat kan een seksueel geladenheid verwerven en er is niet langer een ‘intrinsiek’ morele eigenheid aan het seksuele. Maar levert dit een nog voldoende stevige basis op voor een filosofie en ethiek van de seksualiteit?

Misschien focussen de modellen teveel op één deelaspect van seksualiteit. Dat is alvast de mening van Alan Soble, wellicht de meest bekende en gerespecteerde hedendaagse filosoof van de seksualiteit. Soble definieert seks niet op basis van noodzakelijke voorwaarden (zoals in de vorige modellen), maar meent dat er enkel sprake kan zijn van *voldoende voorwaarden*. Seksuele handelingen zijn volgens Soble die handelingen die ofwel seksueel plezier opleveren (cf. het genotsmodel) en/of die handelingen die procreatief van vorm zijn of er psychologische of fysiologische voorlopers van zijn of er anderzijds mee verwant zijn.¹⁰ Sobles synthesevoordeel heeft een aantal voordelen. Het is minder exclusief en moreel restrictief dan de eerste drie modellen. Maar ook hier duiken er problemen op. Sommige handelingen kunnen volgens het ene luik wel seksueel zijn, terwijl ze het volgens het andere luik dat dan weer niet zijn – heeft een verkrachte vrouw seks, en wat met de prostitué? Soble hanteert een genuanceerd anti-essentialisme, maar levert dit een nog voldoende stevige basis op voor een filosofie van de seksualiteit of voor een seksuele ethiek? Kunnen we

¹⁰ Alan Soble, *Sexual Investigations* (New York: New York University Press, 1996).

Over 'seks,' definities en ethiek

nog over een 'seksuele ethiek' spreken wanneer er geen noodzakelijke criteria kunnen worden gevonden om het seksuele domein te karakteriseren?

Voor elke positie valt iets te zeggen omdat er centrale aspecten van onze beleefde seksualiteit in worden gevat, maar er bestaat zoals gezegd geen consensus. Ook lijkt het wel alsof de conceptuele analyse als basis voor een seksuele ethiek ons een *catch 22* oplevert. Hoe inhoudelijk rijker de omschrijving van seksualiteit is die men hanteert, hoe exclusiever deze wordt (onvolledigheid) en hoe meer veroordelend de ethiek zal zijn (moreel rigied) die er op zal zijn gebaseerd. Hoe inhoudelijk armer de omschrijving van seksualiteit is die men hanteert, hoe inclusiever deze wordt (onduidelijkheid) en hoe minder beslist de ethiek zal zijn (laksisme) die er is op gebaseerd, een onbeslistheid die eventueel zelfs kan leiden tot de onmogelijkheid van een 'seksuele ethiek'?

Bibliografie

- Christina, Greta. "Are We Having Sex Now or What?." In *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings (Fourth Edition)*, edited by Alan Soble, 3-8. Lanham: Rowman & Littlefield, 2002.
- Finnis, John. "Law, Morality, and 'Sexual Orientation'." In *Same Sex: Debating the Ethics, Science, and Culture of Homosexuality*, edited by John Corvino, 31-43. Lanham, New York & London: Rowman and Littlefield, 1997.
- Goldman, Alan. "Plain Sex." *Philosophy and Public Affairs* 6, no. 3 (1977): 267-287.
- Moulton, Janice. "Sexual Behavior: Another Position." *Journal of Philosophy* 73, no. 16 (1976): 537-546.
- Nagel, Thomas. "Sexual Perversion." *The Journal of Philosophy* 66, no. 1 (1968): 5-17.
- Peterson, Zoë D., and Charlene L. Muehlenhard. "What Is Sex and Why Does It Matter? A Motivational Approach to Exploring Individuals' Definitions of Sex." *Journal of Sex Research* 44, no. 3 (2007): 256-268.
- Primoratz, Igor. *Ethics and Sex*. London: Routledge, 1999.
- Raes, Koen. "Seksuele bevrijding is ook een ethisch project. Over de instrumentalisering van de erotiek." In *Minnen met de zinnen: opvattingen over erotiek in verschillende culturen*, edited by Suzette Haakma, 11-40. Utrecht: Uitgeverij Prestige, 1999.
- Ruddick, Sara. "Better Sex." In *Philosophy & Sex*, edited by Robert Baker and Frederick Elliston, 83-104. Buffalo, NY: Prometheus Books, 1975.

Over 'seks,' defintities en ethiek

Scruton, Roger. *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*. New York: The Free Press, 1986.

Soble, Alan. *Sexual Investigations*. New York: New York University Press, 1996.

———. *The Philosophy of Sex and Love: An Introduction*. 2nd ed. St. Paul, Minnesota: Paragon Press, 2008.

Soble, Alan, and Nicholas Power, eds. *Philosophy of Sex: Contemporary Readings*. 5th ed. Lanham, MA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2008.

Solomon, Robert. "Sexual Paradigms." *Journal of Philosophy* 71, no. 11 (1974): 336-345.